

Türk Dünyasında İletişim ve Yazı Dili Meselesi

Issue Of Communication And Writing In The Turkish World

Prof. Dr. İsa ÖZKAN *

Öz

Türk Cumhuriyetlerinin bağımsızlıklarının üzerinden yirmi beş yıl geçmiştir. Sovyetler Birliğinin dağılmasından sonra statüleri değişen muhtar ve yarı muhtar Türk kökenli cumhuriyetlerin yazı ve konuşma dilleriyle ilgili gelişmeler beklenen düzeyde değildir. Türk Cumhuriyetlerinin ve Topluluklarının birbirleriyle iletişim ve yazı dili meselesine 1990'lı yıllara göre günümüzde devletler düzeyinde yaklaşımlar zayıflamış ve heyecan kalmamıştır. Esasen bu meselenin Türkiye'de devlet katında pek muhatabı ve gönüllüsü de bulunmamaktadır. Türkiye ve diğer Türk Devlet ve Toplulukları ortak iletişim dili belirleme konusunu tamamen kendi haline bırakılmışlardır. Akademik dünya ile Türk Devlet ve Topluluklarındaki yazılı basındaki mahdut sayıdaki yazar ve çalışanlar dışında "iletişim dili meselesine" eğilen pek kimse yoktur demek de mübalağa olmasa gerektir.

Anahtar Kelimeler: Türk Dünyası, Yazı Dili, İletişim Dili

Abstract

Twenty-five years have passed since the independence of the Turkish Republics. Developments regarding the written and spoken languages of the autonomous and semi autonomous Turkish-originated Republics whose status have changed after the dissolution of the Soviet Union, are not at the expected level. Compared with the 1990s, the issue of communication and written language of the Turkish Republics and Communities in their mutual communication has not had the official approach and excitement today. In fact, there are not any official correspondent in the state and many volunteers in Turkey. Turkey and other Turkish States and Communities is completely left to their own about a common language of communication. It is not an exaggeration to say that there is hardly anyone who is interested in the "issue of communication language" apart from the limited number of writers and employees in the academic world and in the Turkish State and Communities.

Keywords: Turkish world, formal language, communication language

* Gazi Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü

Uluslararası ilişkiler günümüzde hemen her alanda karmaşık bir etkileşim ağı içinde cereyan etmektedir. Soğuk savaş döneminin kutuplaşmış ve pek çok konuda kalıplaşmış ilişkiler düzeni XXI. yüzyılın ilk çeyreğinde çok yönlü ancak keskin bloklaşmaya tabii olmadan sürdürülmektedir. Bölgesel işbirliği ve ittifaklar geniş çapta birçok ülkenin içinde bulunduğu küresel bir güç merkezi haline dönüşmeden her bir devletin kendi çıkarları esasında yürütülmektedir. Birbirine muhalif gibi duran ülkelerin dahi siyasi, ticari sanayi ve bilim alanında yerine göre işbirliği yaptığı gözlemlenmektedir. Kırım'ın 23 Şubat 2014 tarihinde işgalinden sonra Rusya Federasyonu'na AB ülkeleri ve Amerika Birleşik Devletleri ticari ve endüstri alanındaki birçok üründe ambargo uygulamakla birlikte uzay araştırmalarında işbirliği yapmaktadırlar. Aynı türden ilişkileri ABD ve Çin Halk Cumhuriyeti arasında da görmek mümkündür.

Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra geçen 25 yıl içinde Türk Cumhuriyetleri önemli dönüşümler sağlamışlardır. Ancak her bir cumhuriyette farklı olan Rus Çarlığı ve Sovyetler Birliği hâkimiyeti yıllarının etkisi ve izleri birkaç nesilde ortadan kalkacak gibi görünmemektedir. Türk cumhuriyetleri ve Türk topluluklarında şehirli ve entelektüel aydınların büyük kısmı iş ve çalışma hayatı ile evlerinde Rusçayı iletişim dili olarak tercih etmektedir. Hatta bu aydınların bir kısmı rüyalarını bile Rusça görmektedirler. Dil düşüncenin evidir. Türk cumhuriyetleri ve Türk toplulukları konuşma ve yazı dili olarak kendi lehçelerini hayatın her alanında işleyip geliştirerek kullanmadıkları takdirde bu durum böyle sürüp gidecektir. Dil ve kültür alanında Türk cumhuriyetlerinde milli ve yerli politika üretimi ne yazık ki istenilen düzeyde değildir. Türk devlet ve topluluklarındaki aydınların -istisnaları değerlendirmenin dışında tutacak olursak- zaman zaman siyasi yönetimlerin tavrından kaynaklanan bu konudaki tutumları yüzünden çağın gerektirdiği hızlı düşünme ve uygulama konusunda bir hamakat içinde olduklarını söylemek çok mübalağalı olmasa gerekir. Açıkçası Sovyetler Birliği döneminin Sovyet insanı (homo-sovyetikus) tipi pek değişmiş görünmemektedir.

Türk Devlet ve Toplulukları Dostluk Kardeşlik ve İşbirliği Kurultayı adıyla ilki 21 Mart 1993 tarihinde Antalya'da, sonuncusu Azerbaycan Bakü'de gerçekleştirilen on iki kurultayda Türk devlet ve topluluklarının işbirliği imkânlarıyla ilgili son derece yararlı bir müktesebat ortaya konmuştu. İletişim ve yazı dili meselesi de bunlar içinde önemli bir yer tutmaktaydı. Henüz ilk kurultaylarda Türk Devlet ve topluluklarının kullandıkları alfabeler ve tarihi süreç XX. yüzyıl da dâhil olmak üzere bütün yönleriyle ele alınıp değerlendirilmiş ve yazı dilinin önemli bir ifade aracı olan alfabe konusunda özellikle Türk devletlerinin birliğe gitmeleri tavsiye edilmişti. 1992 yılında Türk cumhuriyetleri ve topluluklarından bilim adamlarının katılımıyla Marmara Üniversitesinde gerçekleştirilen akademik toplantı ile TC Kültür Bakanlığı'nın 10 Mart 1993'te düzenlediği I. Türk Dili Kurultayı'nda kabul edilen Latin esaslı Otuz dört Harfli Çerçeve Türk Alfabetesinin her devlet ve topluluğun kendi diline göre kullanmasının uygun olacağı konusunda da görüş birliğine varılmıştı. İlk defa Azerbaycan Cumhuriyeti 1992 yılının Şubat ayının başında otuz dört harfli çerçeve alfabeğe geçmişti. Müteakiben 12 Nisan 1993 tarihinde Türkmen parlamentosu 2000 yılına kadar Latin alfabetesine geçişi gerçekleştirilmiştir. Daha sonra Özbekistan, 1993 yılının Eylül ayında, Karakalpakistan ise 1994 yılının Şubat ayında Latin alfabetesine geçmeyi kabul etmiştir. Günümüzde sözü geçen cumhuriyetler, geçiş sürecini tamamlamış ve "Otuz dört Harfli Çerçeve Türk Alfabeti"nden farklı birkaç harf dışında Latin esaslı alfabeği hayatın bütün alanlarında kullanmaktadır (Özkan, 2004:422).

Rusya Federasyonu'nda yaşayan Türkler ile Kazakistan ve Kırgızistan Türkleri ise 1938 yılında kabul ettikleri Kiril harflerini kullanmayı sürdürmektedir. Türk Cumhuriyetleri içinde anayasalarında kendi lehçelerini devlet dili olarak ilan ettikten sonra bunu değiştiren tek ülke ise Kırgızistan olmuştur. Kırgızistan hükümeti, 2001 yılında yaptığı anayasa değişikliğiyle Kırgız Türkçesi ile birlikte Rusçayı da resmî devlet dili olarak ilan etmiştir. Ancak Kırgızistan'da devlet başkanı seçilecek adayların Kırgız Türkçesi bilmesi ve bunu üniversitenin ilgili alan öğretim üyelerinden müteşekkil bir jüri önünde ispat etmesi Kırgızistan Türk Cumhuriyetlerinde Eğitim ve Sosyal Değişme 95 Anayasasının 43.

maddesine dayanarak yapılan düzenlemelerle zorunlu hâle getirmişlerdir.¹ Kazakistan Devlet Başkanı Nursultan Nazarbayev başta olmak üzere bir kısım Kazak bakan ve milletvekilleri 2007 yılından itibaren *Kazakistan'ın Latin alfabesine geçmeyi düşündüklerini dile getirmişse de* bu husus henüz gerçekleşmemiştir. *En son* 31 Ocak 2015 tarihinde Kazakistan Kültür ve Enformasyon Bakanı Muhtar Kulmuhammed, “2025 yılında ülkesinin Latin alfabesine geçiş programının parlamentoda kabul edildiğini bu konuda hazırlık yapıldığını” belirtmiştir. Kırım ve Gagavuz Türkleri Latin harflerini çoktan beri kullanmaya başlamışlardır. Balkan memleketlerindeki Türkler ise 1930’lu yıllarda Latin alfabesine geçmişlerdi. Bugün, Türk dünyasında Doğu Türkistan, Afganistan, İran, Irak ve Suriye Türkleri Arap harfli alfabeyi kullanmaktadır. Son yıllarda Irak’ta Latin alfabesi de kullanılmaya, gazete ve mecmualar bu alfabe ile basılmaya başlanmıştır (Özkan, 2004:420).

Türkiye’nin çok önem verdiği Türkçe Konuşan Ülkeler Devlet Başkanları Zirvesi 1991 yılında Türk Cumhuriyetleri’nin Sovyetler Birliği’nden ayrılıp bağımsızlığını kazanmasından sonra ilk defa 30-31 Ekim 1992 tarihinde Ankara’da yapılmıştı. Daha sonra yedi defa (İstanbul 18-19 Ekim 1994; Bişkek 28 Ağustos 1995; Taşkent 21 Ekim 1996; Astana 9 Ağustos 1998; Bakü 8-9 Nisan 2000) gerçekleştirilen bu zirvelerin en sonuncusu 26-27 Nisan 2001 tarihinde İstanbul’da düzenlenmiştir. Nihayet Türkçe Konuşan Ülkeler Devlet Başkanları Zirvesi 3 Ekim 2009 tarihli Nahçıvan Anlaşması ve 16 Eylül 2010 tarihli İstanbul Bildirisi ile Türk dili konuşan ülkeler arasında kapsamlı işbirliğini teşvik etmek amacı ile uluslararası bir örgüt olarak Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi (Türk Konseyi - TDİK) adıyla kurulmuştur. Türk Konseyi’nin kurucu üyeleri Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan ve Türkiye’dir. Türkmenistan ile Özbekistan’ın bu teşkilata katılmamış olması bir eksikliklerdir. Kısa adı Türk Konseyi (keñeşi) olan bu örgüt göre, TDİK üyesi ülkeler, Birleşmiş Milletler Anlaşması ile uluslararası hukukun amaçları ve ilkelerini benimsediklerini belirterek; sürdürülebilir bir barış ve güvenlik ortamı içinde işbirliği zeminini tesis etmeyi hedeflemiştir.

Örgütün, Nahçıvan Anlaşması’nın 2. Maddesinde ortaya konulan temel amaç ve görevleri şu şekilde belirlenmiştir

- Taraflar arasında karşılıklı güvenin güçlendirilmesi;
- Bölge ve bölge dışında barışın korunması;
- Dış politika konularında ortak tutumlar benimsenmesi;
- Uluslararası terörizm, ayrılıkçılık, aşırılık ve sınır ötesi suçlarla mücadele için eylemlerin koordine edilmesi;
- Ortak amaçlarla ilgili her alanda etkili bölgesel ve ikili işbirliğinin geliştirilmesi;
- Ticaret ve yatırım için uygun koşulların yaratılması;
- Kapsamlı ve dengeli bir ekonomik büyüme, sosyal ve kültürel gelişimin amaçlanması;

¹ Kırgızistan Cumhuriyeti Anayasasının Cumhurbaşkanlığı Seçimi ile ilgili 43. maddesi: 3. Madde Kırgızistan Cumhuriyetinin cumhurbaşkanı seçilecek kişinin 35 yaşını doldurmuş 65 yaşını aşmamış, ana dilini bilen, cumhurbaşkanlığı adaylığına başvurduğu tarihte ülkede en az 15 yıldan beri yaşayan Kırgızistan vatandaşı olması gerekir. (Kırgız Cumhuriyeti’nin Konstitüsyası, Bişkek-1998, 6.19. / Kırgız Cumhuriyeti’nin Konstitüsyası, Bişkek, 1998, s. 19). Anayasanın bu maddesine istinaden yapılan düzenlemede cumhurbaşkanı adaylarının 100 üzerinden 90 puan alması şartı getirilmiştir. Önceki cumhurbaşkanı Askar Akayev’in sınavını Kırgızistan İlimler Akademisi Kırgız Dili Bölümü profesörlerinden Dr. Bübina Oruzbayeva başkanlığında bilim adamlarından müteşkil bir heyet yapmıştır. Bu sınavda, Kırgız Türkçesinin yanı sıra Kırgız tarihi ve kültürü ile ilgili sorular da sorulmaktadır. Akayev sınavdan 100 puan almıştır. Sözü geçen sınav televizyondan yayımlanmış ve Akayev’in rakibi Feliks Kulov’un başarılı olmadığını ifade edilmiştir. Yeni cumhurbaşkanı Bakiyev’in de bu sınava girdiği belirtilmektedir (İ. Özkan). Kırgız Cumhuriyeti’nin Konstitüsyası Kırgız Cumhuriyeti’nin on ikinci şaylanğan Жогорку Кеңешинин он экинчи сессиясында 1993-жыдын 5-майында кабыл алынган, 1996-жыдын 10-февралындагы референдумда кабыл алынган Кыргыз Республикасынын 1996-жыдын 16-февралындагы “Кыргыз Республикасынын Конституциясына өзгөртүүлөргү” мыйзамы менен жана 1998-жыдын 17-октябрындагы референдумда кабыл алынган, Кыргыз Республикасынын 21-октябрындагы “Кыргыз Республикасынын Конституциясына өзгөртүүлөргү жана топуктоолорду Кыргызүү жөнүндөгү” Мыйзамы менен өзгөртүлгөн жана толукталган. Бишкек-1998 БИРИНЧИ БӨЛҮМ ПРЕЗИДЕНТТИ ШАЙЛОО 43-статья 3- Кыргыз Республикасынын президенти болуп курагы 35 жашка толгон жана 65 жаштан ашпаган, мамлекеттик тилди билген, Президенттикке талапкер катары көрсөтүлгөнгө чейин Республикада 15 жылдан кем эмес жашаган Кыргызстандын гражданы шайлана алат.

- Hukukun üstünlüğünün sağlanması, iyi yönetim ve insan haklarının korunması konularının tartışılması;
- Bilim, teknoloji, eğitim ve kültür alanlarında etkileşimin genişletilmesi;
- Kitle iletişim araçlarıyla etkileşimin ve daha yoğun bir iletişimin teşvik edilmesi;
- Hukuki konularda bilgi değişimi ve adli işbirliğinin teşvik edilmesi.

Dilin yaygın ve örgün eğitimde kullanımı Sovyetler Birliği dönemindeki planlama ve uygulamalardan nispeten farklılaşsa bile sonuçları itibariyle eğitim konularında toplam kalite bakımından bir zafiyet söz konusudur. Türk cumhuriyetlerinde 1991'den sonra dağılmayı takip eden yıllarda uzun süren Rus hâkimiyeti döneminin eğitim ve kültür politikalarına olan tepki çok yüksekti. Ancak günümüzde eski Sovyet sistemi ve eğitim ve dil politikalarından çok fazla uzaklaşmamıştır. Kazakistan ve Kırgızistan'da, Rusça resmi dil statüsünde eğitim ve öğretim programlarında okutulmaya devam edilmektedir. Azerbaycan'da ise orta mekteplerde Rusça ders saati artırılmış bulunmaktadır. "Türk Cumhuriyetlerinin bağımsızlıklarının üzerinden geçen 25 yıl içinde iletişim dili, hatta yaygın kitle eğitim araçları olan televizyon ve gazete, dergi ve kitap yoluyla anlaşılabilirlik meselesi üzerinde çok fazla işbirliği yapılamamış ve ortak kültür mirasının işlenip müşterek kültürel birlik bilincinin uyandırılmasında arzu edilen ölçüde mesafe kat edilememiştir.(Özkan, 2007:)"

Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Keleşi'nin ikinci zirvesi "Eğitim, Bilim ve Kültürel İşbirliği" konusuna hasredilmiştir. Sözü geçen zirvede, üye ülkelerin karşılıklı olarak dillerinin seçmeli ders/kurs şeklinde öğretilmesi; ortak tarih kitaplarının yazılması; lise, lisans, yüksek lisans ve doktora öğrencilerinin değişimi ve burs dâhil çeşitli imkânlarla desteklenmesi; mesleki ve teknik eğitim alanında işbirliği, ortak terminoloji geliştirilmesi ve Latin alfabesini yaygınlaştırmasının teşviki, Türk Üniversiteler Birliği ve Yükseköğretim Alanı Oluşturma; ortak televizyon gibi konular görüşülmüş ve bunları uygulamaya koyma kararı alınmıştır. Ancak, bu kararların üye ülkelerin bütün ilgili kurumlarını da ihata edecek şekilde hayata geçirilmesi ve takibi konusunda istek, heyecan ve kararlılık vurgusu kamuoyuna ve basına yansımamakta uygulama emareleri de belirgin şekilde görülmemektedir. Açıkçası bu kararların üye ülkelere tavsiye niteliğinin ötesinde işlevi ve işlerliği için sınırlı sayıda örnek dışında uygulama da yoktur. Oysa Türk cumhuriyetleriyle iletişim dili meselesi karşılıklı anlaşma ve bilişme için yukarıda sayılan hususlar 1992'den beri defalarca gündeme getirilmiş arzu edilen ve kabul edilebilir bir sonuca ulaşılamamıştır. İletişim dilin en önemli alt yapılarından birini üye ülkelerin eğitim sistemi okulların süresi ve programları teşkil etmektedir Bu konuda henüz üye ülkelerin eğitim programları, eğitim-öğretim müfredatı, ders kitap ve materyalleri hatta standart öğretim dili konusunda bir uyum ve bütünleşme iradesi bulunmamaktadır. İlk ve orta dereceli eğitim öğretim kurumlarında görülen bu durum yükseköğretimde de farklı değildir. Türk cumhuriyetlerinin eğitim-öğretim kurumlarıyla ilgili son bilgiler aşağıda ana başlıklar halinde şöyle sıralanmıştır:

AZERBAYCAN

Azerbaycan Cumhuriyeti'nin devlet dili "Azerbaycan dili"dir. Azerbaycan Cumhuriyeti Azerbaycan dilinin her bakımdan gelişmesini, vatandaşların konuştuğu diğer dillerin serbestçe kullanılmasını ve gelişmesini sağlar (*Azerbaycan Anayasası 21. Madde*).

Eğitim Kanununa uygun olarak Azerbaycan'da eğitim sisteminin yapısı aşağıda **gösterildiği gibi belirlenmiştir:**

- Okul öncesi eğitim;
- Genel eğitim:
  - a) İlk eğitim;

b)Esas(tam olmayan orta) eğitim;

c)Genel orta eğitim.

– Meslek eğitimi:

a)Teknik meslek eğitimi;

b)Orta ihtisas eğitimi;

c) Yüksek ihtisas eğitimi

Azerbaycan Cumhuriyeti'nde eğitimin temelini okul öncesi eğitim oluşturmaktadır. Devlet, çocukların eğitilmesini, sosyal savunmasını ve finanse edilmesini garanti eder.

Okul öncesi eğitim müesseselerinin yapısı şöyledir: Yeni doğmuş çocuk evi, kreş, ana sınıfı, kreş-ana sınıfı, yatılı çocuk yurdu, çocuk evi, akıl ve fiziksel açıdan geri kalmış çocuklar için okul öncesi eğitim müesseseleri.

Azerbaycan Cumhuriyeti'nde 4422 orta eğitim okulu faaliyet göstermektedir.

Bunlardan 524'ü ilk, 969'u tam olmayan orta (esas) ve 2929'u ortaokuldur.

Bu okullarda 1.460.000 öğrenci eğitim görmekte ve 158.249 öğretmen görev yapmaktadır.

Eğitim Bakanlığı sisteminde 69 meslek okulu ve 48 meslek lisesi faaliyet göstermekte, burada 26 bin gence eğitim veren 5 bin öğretmen ve 7 bin mühendis-öğretmen çalışmaktadır.

Meslek okullarında 125 ihtisas alanında işçi, eleman yetiştirilmektedir. Ülke çapında işçi elemanların sayısı 1997 yılına oranla 40 bin kişi, 1986 yılına oranla 55,5 bin kişi kadar azalmıştır. İş bulmakla ilgili göstergelerde de düşüş söz konusudur.

Azerbaycan Cumhuriyeti Eğitim Bakanlığı sistemi içinde 38 orta ihtisas eğitimi müessesesi, 5 kolej faaliyet göstermektedir. Bu okullarda yaklaşık 19,5 bin öğrencinin eğitimiyle 3,2 bin öğretmen ilgilenmektedir.

Devlete ait bu kurumların yanı sıra, çeşitli vakıf ve kuruluşlara ait 37 müessese eğitim öğretim faaliyetlerini sürdürmektedir.

Bu okullarda toplam 279 farklı ihtisas üzerine öğrenci yetiştirilmektedir.

Eğitim Bakanlığı sisteminde 18 yüksek okul ve 6 yüksek okul şubesi faaliyet göstermektedir.

Devlet yüksek okullarında 110 bin öğrenci öğrenim görmektedir.

Yüksek okullarda görev yapan yaklaşık 11 bin profesör, doçent ve öğretim üyesi bulunmaktadır.

KAZAKİSTAN

Kazakistan'da eğitim öğretim kurumları;

Kazakça,

Rusça,

Kazakça-Rusça,

Diğer dillerde

olmak üzere 4 farklı şekilde eğitim vermektedir.

Eğitim öğretim 6 yaşında başlamakta ve

İlkokul (1-4. sınıflar),

Ortaokul (5-9. sınıflar),
Lise (10-12. sınıflar)
aşamaları ile devam etmektedir.

Kazakistan'da 7307'si devletin olmak üzere toplam 7649 okul mevcuttur.

Bu okullarda öğrenim gören toplam öğrenci sayısı 2.576.402'dir. Bu öğrencilerin 2.525.047' si devlet okullarında diğerleri ise vakıf ve özel okullarda öğrenim görmektedir.

Devlet okullarında öğrenim gören 2.525.047 öğrencinin 1.403.377' si şehirlerde 1.121.670'i ise köylerde okumaktadır.

Yine 7307 devlet okulundan;
3796'sı Kazak,
1349'u Rus,
2090'ı Kazak-Rus karışık
72' si ise diğer dillerde eğitim vermektedir.

İlkokullarda, yani 1 ila 4. sınıflar arası 1.103.609 öğrenci, 49.581 derslikte, öğrenim görmektedir.

[Her derslik 22 öğrenci ortalaması]

Ortaokullarda (5-9. sınıf), 1.155.059 öğrenci 52.408 derslikte, öğrenim görmektedir.

[Derslik başı 22 öğrenci ortalaması]

Liselerde (10-12. sınıf), 266.379 öğrenci 14.073 derslikte öğrenim görmektedir.

[Derslik başı 19 öğrenci ortalaması]

Ülkede 31 'i devlet üniversitesi olmak üzere fiziki kapasite ve öğrenci sayısı değişik büyüklüklerde 131 üniversite bulunmaktadır.

Bu rakam dünya ortalamasının yaklaşık on katıdır.

Bu üniversitelerde toplam 527.226 öğrenci öğrenim görmektedir.

Ülkede, 18 ila 24 yaş arası 2.164.393 kişilik nüfusun 527.226'sı üniversite eğitimi almaktadır.

Bu yaş grubunda % 24' 4 lük bir okuma oranı ortaya çıkmaktadır.

Kazakistan'a diğer ülkelerden gelen öğrenci sayısı 17.443' dür.

2014 yılında ülke dışından gelerek kayıt yaptıran 3.433 öğrenci, yine aynı yıl okullardan mezun olan 7.732 öğrenci olmuştur.

2014 yılında toplam 103.720 öğrenci üniversitelere

kayıt yaptırırken, 172.309 kişi mezun olmuştur.

Yine ülke genelinde 28.103 kişi yüksek lisans, 1.533 kişi doktora olmak üzere toplam 29.636 öğrenci üniversite sonrası eğitim görmektedir.

Üniversitelerde öğrenim gören öğrenci sayısı 527.226 iken, bu öğrencilere ders veren 41.635 öğretim elemanı bulunmaktadır.

Burada da 1'e 13 gibi bir öğrenci – öğretim elemanı oranı ortaya çıkmaktadır.

KIRGIZİSTAN

Kırgızistan'da eğitim üniversiteye kadar; ilk, orta ve lise olmak üzere üç aşamada gerçekleşir.

Okullar, Rus ve Kırgız dilinde eğitim veren okullar olarak ikiye ayrılır: Rusça eğitim veren okullarda bütün dersler Rus dilinde; Kırgızca eğitim veren okullarda ise bütün dersler Kırgız dilinde yapılır.

Ülkede ilk ve orta öğrenim mecburi olup toplam eğitim süresi lise dâhil 11 yıldır.

2011 yılında Kırgızistan'daki kreş ve anaokulu sayısı 873' tür.

Bunların 569'u devlete, 279'u vakıflara, 25' i ise özel kurumlara aittir.

2014 verilerine göre ana okullardaki öğrenci sayısı: 85.000'dir.

2010 verilerine göre ülkedeki toplam öğrenci sayısı (ilk, orta ve lise): 30470'dir.

Okuma yazma oranı % 99,8 olan Kırgızistan'da, 1806 ortaokul, 48 teknik lise bulunmaktadır. Diğer Türk Cumhuriyetleri'nde olduğu gibi Kırgızistan'da da eğitim devlet tarafından yapılırken 1992'de çıkarılan yeni kânunlarla özel okul ve üniversite eğitimine izin verilmiştir.

Ülkedeki meslek lisesi sayısı 110' dur ve bunların 47 'si şehirlerde; 63 'ü köylerde bulunmaktadır.

Batı Türkistan'daki Türk Devletleri içerisinde en yüksek eğitim düzeyine sahip olan Kırgızistan'da 52 yüksek öğretim kurumu (iki yıllık veya dört yıllık ve üzeri eğitim veren üniversite, yüksekokul gibi kurumlar dâhil) mevcuttur; bunların içinden 31'i devlete, 21'i özel kurumlara aittir.

Kırgızistan'da ilk üniversite 1932'de kurulmuştur.

Üniversite öğrencilerinin %90 ' ı devlet üniversitelerinde okumaktadır.

Üniversite öğrencilerinin toplam sayısı 231000'dir.

Ülkede 18 Araştırma Enstitüsü, 1919 okul dışı eğitim ve öğretim kurumu mevcuttur.

Kırgızistan'da 2008-2009 eğitim-öğretim yılında 14 749'den fazla yabancı öğrenci, 2009-2010 eğitim-öğretim yılında ise 18 281 yabancı öğrenci eğitim almıştır.

2014-2015 eğitim-öğretim yılında 11.662 öğrenci eğitim almıştır.

2014-2015 eğitim-öğretim yılında yurtdışına gönderilen Kırgız öğrenci sayısı ise toplam 14.651'dir

ÖZBEKİSTAN

Özbekistan'da eğitim, Anayasanın 41. maddesine göre devletin denetim ve gözetiminde ücretsizdir.

Özbekistan'da son yıllarda okul ve öğrenci sayılarında artış olduğu görülmektedir.

Sadece, 1. sınıflara öğrenci kaydı 60 bine ulaşmıştır.

Özbekistan Cumhuriyeti Eğitim Kanunu'nun 7. maddesine göre, Özbekistan Eğitim Sistemi'nin yapılanması aşağıdaki şekildedir:

Okul Öncesi Eğitimi (Mektepgeçe Terbiye),

Genel Eğitim (Umumiy Talim),

Mesleki ve Teknik Eğitim (Hüner va Teknika Talimi),

Ön Lisans Eğitimi (Orta Mahsus Talim),

Yüksek Eğitim (Aliy Talim)

Özbekistan'da öğretim aşamaları tıpkı Kazakistan ve Kırgızistan'daki gibidir.

Ayrıca her bakanlığın kendi kadrolarını yetiştirecek hem meslek liseleri, hem de yüksek öğrenim kurumları bulunmaktadır. Mesela Millî Eğitim, Sağlık, Dışişleri, Adalet ve Tarım Bakanlıklarının liseleri olduğu gibi yüksek öğrenim kuruluşları da mevcuttur.

Özbekistan'da 2004 yılı sonunda, toplam 9.090 okulda 6 milyona yakın öğrenci eğitim ve öğretim görmüştür. Okuma yazma oranı %99 olarak verilmiştir.

Ülkede orta öğrenim çağındaki öğrencilerin %80'i 1689 meslek okulu ile 189 meslek lisesine devam etmektedir. Sözü geçen okullar 1.5 milyon öğrenciye öğrenim imkânı sağlamakta olup yılda 500 bin öğrenci mezun olmaktadır.

Özbekistan'da şu anda 24'ü üniversite, 40'ı enstitü olmak üzere 64 yüksek öğrenim kurumu bulunmaktadır.

%42,8'i akademik unvanı olan 22,228 öğretim elemanı bu kurumlarda görev yapmaktadır.

2004-2005 eğitim öğretim yılında Yüksek öğrenim gören 330 bin öğrenci mevcuttu.

TÜRKMENİSTAN

“Türkmenistan'ın Altın Asrı” projesi eğitim konusunda ileri seviyedeki reform beklentileri karşılayamamıştır.

Türkmenistan'da alfabe değişikliğinin yarattığı yeni ders kitaplarının yazımı, basımı ve dağıtımıyla ilgili sıkıntılar 2006 yılına kadar bütünüyle ortadan kaldırılamamıştır.

Türkmenistan'da okul öncesi eğitim kurumları Çağalar bağı (0-3 yas) ve Yaslı (3-7) adlarıyla anılmaktadır. Ülkede (0-7) yas gurubunun okullaşma oranı %30 olup, %70'i ise henüz annelerinin eğitimine tâbi bulunmaktadır.

Türkmenistan'da bağımsızlıktan önce 30 bin öğrenci **ünivesiteye** devam ederken bu rakam ne yazık ki 2006 yılında üç bine düşmüştür.

Üniversitelerdeki dört yıllık eğitimin iki yılı staj amacıyla diğer kurumlarda çalışarak geçirilmesi yüksek öğrenimde de verimliliğin düşmesine yol açmıştır.

2007 yılında Türkmenistan'da 1705 orta öğretim kurumu 15 meslek okulu ve 16 yüksek eğitim kurumu bulunmaktadır.

Türkmenistan devlet başkanı Gurbankulu Berdimuhammedov'un 15 Subat 2007 tarihinde aldığı kararla zorunlu eğitim 9 yıldan 10 yıla çıkarılmıştır.

Sonuç

Dilin yaygın ve örgün eğitimde kullanımı Sovyetler Birliği dönemindeki planlama ve uygulamalardan nispeten farklılaşsa bile sonuçları itibariyle eğitim konularında toplam kalite bakımından bir zafiyet söz konusudur. Türk cumhuriyetlerinde 1991'den sonra dağılmayı takip eden yıllarda uzun süren Rus hâkimiyeti döneminin eğitim ve kültür politikalarına olan tepki çok yüksekti. Ancak günümüzde eski Sovyet sistemi ve eğitim ve dil politikalarından çok fazla uzaklaşmamıştır. Kazakistan ve Kırgızistan'da, Rusça resmi dil statüsünde eğitim ve öğretim programlarında okutulmaya devam edilmektedir. Azerbaycan'da ise orta mekteplerde Rusça ders saati artırılmış bulunmaktadır. “Türk Cumhuriyetlerinin bağımsızlıklarının üzerinden geçen 25 yıl içinde iletişim dili, hatta yaygın kitle eğitim araçları olan televizyon ve gazete, dergi ve kitap yoluyla anlaşılabilirlik meselesi üzerinde çok fazla işbirliği yapılamamış ve ortak kültür mirasının işlenip müşterek kültürel birlik bilincinin uyandırılmasında arzu edilen ölçüde mesafe kat edilememiştir.(Özkan, 2007:131)”

“Amerika Birleşik Devletleri beş cumhuriyette de eğitim alanında orta ve yüksek öğrenim kurumlarıyla yer almıştır. Okullarda İngilizce, yabancı dil tercihlerinde Rusça'nın gerisinde olmakla birlikte, yükselme eğilimindedir. Türkiye Cumhuriyeti Millî Eğitim Bakanlığı'nın Almatı'daki Türkçe Öğretim Merkezinde Türkiye Türkçesi kursları verilmektedir. Millî Eğitim Bakanlığı, ne yazık ki bu merkezleri, iyi yetişmiş öğretim elemanı ve nitelikli materyal bakımından yeterince destekleyememektedir. Türk cumhuriyetlerinde öğretim programlarından krediye, ülke içinde ve dışında öğrenci bursları ve eğitim materyallerine kadar, temel, orta ve yüksek öğrenime destek amacıyla, müdahil olmak istemektedir. Asya Kalkınma Bankası, Japon Uluslararası İşbirliği Ajansı, Uluslararası Eğitim için Amerikan Konsili, Alman Akademik Değişim Programı(DAAD), Ululararası Araştırma ve Değişim Bürosu, İngiliz Kültür, Küresel Barış, Kore Uluslararası İşbirliği Ajansı, Goethe Enstitüsü, Açık Toplum Enstitüsü Yardım Vakfı, Orta Asya Hür Değişim Bürosu, gibi kuruluşlar, uzun zamandan bu yana faaliyetlerini sürdürmektedirler. Kırgızistan'da meydana gelen olaylardan sonra yönetimler sözü geçen kuruluşların çalışmalarına daha dikkatli yaklaşmaktadır. Özellikle Özbekistan bu konuda son derece dikkatli davranmakta, eğitim kredileri almakla birlikte yabancı okulların açılmasına ve yurt dışına öğrenci göndermek konusunda ihtiyatı elden bırakmamaktadır. Türk cumhuriyetleri bilim işbirliği konusunda da eğitim alanında olduğu gibi önemli bir gelişme sağlayamamışlardır. Bazı cumhuriyetlerde alanında temayüz etmiş ve uluslararası şöhreti olan bilim adamları etrafında uygun çalışma ortamı yaratılarak daha ileri seviyede bilimsel araştırma yapılması ve öğrenci yetiştirilmesi konusunda cazibe merkezlerinin oluşması temin edilememiştir. Özbekistan'ın 26 milyonluk nüfusunun % 42'si, yaklaşık olarak 11 milyonu 17 yaşın altındadır. Yine Türkmenistan'da nüfusun % 40'ını 14 yaşından küçükler teşkil etmekte; Kırgızistan'ın nüfusunun % 33'ü ise öğrenim çağındadır. Bu durum diğer Türk Cumhuriyetlerinde farklı değildir. Yaşlanan dünya nüfusuna kıyasla Türk Cumhuriyetlerinde genç ve dinamik bir nüfus yapısı bulunmaktadır. Eğitildiği ve enerjisi olumlu yönlendirildiği takdirde bütün Türk Dünyası gençliği ekonomik ve kültürel anlamda ülkelerini önemli bir dönüşüm imkânına kavuşturabilirler. Bütün Türk cumhuriyetlerinin yönetim kademelerinde, toplumun her seviye ve kesiminde beyni, kalbi ve dili müşterek olarak işleyen, millî değerlerine, demokrasiye ve insan haklarına samimiyetle inanmış, ülkesinin çıkarları için çalışan idealist insanların sayısını artırmak, insan kaynakları planlaması ve uygulamasındaki öncelikli konuların başında gelmektedir(Özkan, 2007:132)””.

“Ülkelerin bilimsel, teknolojik, ekonomik ve siyasî güçleri ‘eğitim ve sosyal yapıda’ çok önemli rol oynamaktadır. Türk cumhuriyetlerinin ilk, orta ve yükseköğrenimdeki programları akreditasyon ve kredi sistemi de dâhil olmak üzere süratle dünyanın önde gelen eğitim kuruluşlarıyla yarışacak düzeye gelmeli ve reformlar, geçici bir proje olmaktan çıkarılarak isleyen bir yapıya dönüştürmelidir. Türk cumhuriyetleri, eğitim ve kültür alanında gelişmiş ülkelerdeki emsallerinden ileri düzeyde bir bilim ve teknoloji tabanıyla nüfus yapısına sahip olması, bağımsızlıklarının sürekliliği bakımından da en büyük teminat olacaktır. Ancak küresel güçler tarafından telkin edilen çağdaş ve medenî yöntemleri millî tarih, dil ve kültürü ihmal ederek eğitimde uygulamaya kalkışmanın sömürgeleşme ve köleleştirme ortamı yaratacağı unutulmamalıdır. Bu itibarla, Türk cumhuriyetleri, bağımsızlıkları uğruna harcadıkları zamanı, kazandıkları bilgi ve tecrübe birikimini, verilen emek ve çabaları deniz ve okyanuslara kavuşamayan sular gibi heba etmemelidir. Türk cumhuriyetlerinin yönetici kadroları, aydınları ve aksakalları, kültürümüzün ortak değerlerini işleyip zenginleştirerek eğitim, bilim, teknoloji, ekonomi ve siyaset alanında yoğun ve ciddi işbirliği projeleriyle topyekûn kalkınmalarına önemli bir hız kazandıracaklarına inanmaları ve bunun için çaba sarf etmeleri gerekmektedir. Bu inanç ve birlik ruhu tesis edildiği zaman, Türk milletinin ümidi ve hakkı olan huzur ve refah içinde dünya milletler ailesindeki layık olduğu itibarlı ve şerefli yerini alması mümkün olacaktır(Özkan, 2007:132)””.

Kaynakça:

- 1) http://dhgm.meb.gov.tr/yayimlar/dergiler/Milli_Egitim_Dergisi/144/agamaliyev.htm
- 2) https://docs.google.com/viewerng/viewer?url=http://www.edu.gov.kz/sites/default/files/nac_sbor_rus_kaz.pdf
- 3) <http://www.super.kg/mobile/article/?article=23075>
- 4) <https://www.neweurasia.net/kyrgyzstan/societkyg>
- 5) <http://www.super.kg/kabar/news/41853/>
- 6) http://edu.gov.kg/wp-content/uploads/2014/12/str_kyr.pdf
- 7) <http://barakelde.kg/news:54340/>
- 8) <http://www.turkstudent.net/content/article/3074/kirgiz-egitim-sisteminin-anahatlari.html>
- 9) <http://www.yurtdisindauniversite.org/kirgizistanda-universite/index.html>
- 10) www.euroeducation.net/prof/uzbekco.htm
- 11) **ÖZKAN, İsa**, Türk Cumhuriyetlerinde Eğitim ve Kültür Alanındaki Değişmeler”, *Bağımsızlıklarının 15. Yılında Türk Cumhuriyetleri*, Ankara Ticaret Odası-Türkocağı Yayınları, Ankara 2007, s. 80-128.